

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФОРМУВАННЯ В ОСОБИСТОСТІ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті представлено філософсько-педагогічне обґрунтування формування в особистості наукової картини світу та розглянуто різні підходи до даного процесу.

Ключові слова: особистість, формування, картина світу, наукова картина світу.

Сучасна шкільна освіта України поступово відходить від багатопредметності й починає вибудовувати зміст навчання на підґрунті галузевого принципу, спрямованого на інтеграцію знань: узагальнену інформацію про світ особистість сприймає через усвідомлення й експлікацію отримуваних знань у власну картину світу, що існує у свідомості учня і є основою для суб'єктивного сприйняття об'єктивного світу. Тому нині значно підвищився інтерес до дослідження проблем формування в особистості картини світу.

Зауважимо, що узагальнення знань із природничих дисциплін розглядали Н. Буринська, К. Гуз, І. Душина, Н. Кузнецова, Б. Комісаров, О. Мягков, В. Розумовський та ін. Питання формування наукового світогляду вивчали Р. Арцишевський, П. Гуревич, Є. Думаненко, Б. Кедров, Л. Корміна, С. Кримський, Ю. Руденко, В. Стюпін, В. Халамендик та ін. Інтеграція в навчальній діяльності досліджувалася І. Козловською, В. Сидоренком, Т. Тхоржевською та ін. Проблеми формування наукового світорозуміння та наукової картини світу вивчали В. Єфіменко, В. Ільченко, Є. Моносзон, М. Мостепаненко, В. Мутановський, А. Степанюк та ін. Крім того Є. Вігнер, С. Гончаренко, В. Готт, М. Гарднер, Б. Кедров, І. Пригожин, А. Фурман, Г. Ліванова, П. Еткінс та ін. досліджували загальні та окремі питання формування у школярів наукової картини світу.

Разом із тим значна частина проблем формування картини світу людини ще не досліджена. Мета даної статі розглянути різні підходи вчених до процесу формування у людини картини світу та наукової картини світу.

Констатуємо, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до трактування термінів “картина світу” та “наукова картина світу”. Водночас існує значна кількість джерел, де розглядаються різні аспекти наукової картини світу, але, як підкреслила Л. Мікешина, у сучасній філософській і природничонауковій літературі немає єдиного поняття “наукова картина світу”, а є ціле “гніздо понять” [10: 71]. Певну розбіжність у поняттях можна пояснити масштабністю та різнобічністю вивчення наукової картини світу. Тому однозначного і точного визначення цього поняття немає і можливо не буде, оскільки воно не тільки ґрунтується на наукових знаннях, але й включає в себе оцінку дійсності (оцінювання людиною себе, життєвих і природних явищ тощо).

На наш погляд, вдалою є точка зору Є. Бляхер та Л. Волинської, які наукову картину світу розуміють “як особливий ступінь систематизації знання, на якому відбувається взаємодія емпіричних і теоретичних рівнів, а також взаємодія окремо наукового пізнання із філософією і світоглядом” [2: 4].

Специфічними для людини є наукові картини світу, зумовлені розвитком суспільства. Так, М. Марков звертає увагу на те, що в кожний історичний період на рівні наявних знань у людей створюється своя суспільна картина світу, яка на основі експериментальних фактів про властивості й закономірності об'єктивного світу певною мірою домальовується суб'єктом. Таким чином завжди реалізується об'єктивне і суб'єктивне бачення світу, тобто в певний історичний момент наукова картина світу відображає об'єктивний світ, але тільки тією мірою і з тією точністю, яка є на даний час у суспільстві. Окрім цього вона забарвлюється кожною особистістю у свої власні кольори. Але згодом виникають протиріччя між наявною в людини картиною світу та власними знаннями, а відтак виникає необхідність заміни певної частини наукової картини світу [8]. Звідси можна зробити висновок, що

наукова картина світу є синтезом наукових ідей різних наук і вона не буває завершеною і завжди вдосконалюється.

На ці ж особливості досліджуваного поняття звертає увагу С. Кримський, підкреслюючи, що знання виступають активним відтворенням і продовженням об'єктивного світу у формах практичної діяльності й творчої свідомості, котрі функціонують за нормами та ідеалами культури певної соціально-історичної епохи. Відображення дійсності у формах знання виступає як підсумок чи висновок відповідної історичної епохи, а структура системи знань закріплюється у фундаментальних наукових теоріях і стає канонами наукового пізнання тієї чи іншої епохи. Ці канони визначають стиль тієї чи іншої наукової картини світу [7].

Проаналізувавши різні підходи до розуміння проблеми, П. Дишлевий підкреслює, що особливістю наукової картини світу є наочний характер її образів, але ця наочність більш високого порядку, ніж наочність образів теорії та історично поєднана зі здоровим глуздом і побутовою свідомістю, а кожна окрема картина світу ґрунтується на одній чи декількох теоріях. Він також акцентує на тому, що на кожному історичному етапі розвитку природничонаукової картини світу наявна картина світу тієї чи іншої галузі науки, яка домінує [3].

Розглядаючи процес становлення поглядів на навколишню дійсність, Р. Зобов підкреслював, що будь-яка картина світу завжди будувалась на основі конкретного історичного досвіду та людських уявлень про природу. І завжди, коли нескінчений світ узагальнювався на основі конкретного досвіду, виникали значні труднощі щодо об'єднання складових елементів, що існували в межах різних систем. Учений також наголошує, що можливості синтезу в людини пов'язані з її уявленням, оскільки воно необхідне для виявлення об'єктивних характеристик предмета дослідження. Разом із тим творча уява ґрунтується на здатності людини розглядати певний об'єкт у незвичних відносинах з іншими об'єктами. Адже погляди людини переважно залежать від принципів та знань, покладених в основу пізнання світу – релігійних, міфологічних, матеріалістичних, наукових тощо, а глибоке пізнання світу можливе тільки за мобілізації різних аспектів людської діяльності (наукової, етичної, політичної тощо). Однак у всі епохи люди мали відносини тільки з складовими дійсності чи з певними теоріями і на такому підґрунті у них виникала ілюзія можливості окреслення закономірностей, якими можна було б описати весь наявний світ. За таких умов завжди формувалась та чи інша картина світу, яка, у свою чергу, і формувала певний стиль мислення. Але завжди знаходились певні явища, які не вписувались в ту чи іншу картину світу, а їх накопичення поступово призводило до зміни традиційних уявлень людей і звичного життєвого досвіду. Такі зміни відбуваються протягом усього періоду існування людства. Людина в кожному окремому випадку життєдіяльності будь-який предмет бачить по-різному і по-різному взаємодіє з ним. Як наслідок, у неї зберігається певний чіткий образ (система образів), а не марево зображень, які постійно змінюються. Кожен окремий вид діяльності людини створює певне зображення предмета (чи розкриває певний його аспект), на основі якого виникає цілісний образ або цілісне уявлення предмета [5].

Розуміючи багатогранність та невичерпність усіх наявних визначень до означеної дефініції, Г. Платонов, характеризуючи картину світу, зазначав, що вона є не хаотичною сукупністю знань, а цілісною системою, яка визначається структурою власне матеріального світу, співвідношенням об'єктивних законів. Об'єктивні закони різняться між собою за ступенем їх узагальнення. Одні з них описують тільки певні галузі дійсності, інші – окремі форми руху матерії (фізичні, хімічні, біотехнічні, соціальні та ін.), а тому вивчаються різними природничими, суспільними і соціальними науками. Загальні закони розвитку досліджуються філософією. Тільки єдина наукова картина світу інтегрує всі ці закони. Тому Г. Платонов вважає наукову картину світу сукупністю філософських, природничо-наукових, суспільно-наукових, технічних та інших знань про природу і суспільство в їх взаємодії і розвитку [13].

П. Дишлевий, Л. Яценко зазначали, що загальна картина світу – це інтегрований образ, єдність безлічі образів, різних сторін та проєкцій дійсності. Вона постійно змінюється залежно від різноманітного сприйняття навколишньої дійсності. Беручи участь у виробництві, у наукових дослідженнях, в інженерному проектуванні тощо, людина неусвідомлено керується тією узагальненою картиною світу, яка виникає в неї (у той чи інший момент діяльності) на підставі отриманих знань та індивідуального і колективного досвіду [4].

Сукупністю знань про предмети і явища природи і суспільства, які підтверджено відповідними дослідженнями і такими, що зберігають свою об'єктивну цінність у розвитку людської думки, С. Мелюхін вважає наукову картину світу. На його думку, вона є продуктом теоретичної і практичної діяльності людства в усіх галузях його творчості, а сукупні найважливіші принципи і закони фундаментальних наук (філософія, фізика, хімія, астрономія, біологія, кібернетика, психологія, соціальні науки) – складові її фундаменту. При чому кількість законів та взаємозв'язків між ними із науковим прогресом постійно збільшується. Тому картина світу являє собою цілісну систему поглядів на суспільство, на його розвиток, на місце людини в світі, на природу і взаємодію з нею, на науку тощо [9].

Дещо інший підхід до визначення процесу формування наукової картини світу пропонували І. Софронова, В. Стюпіна та інші, зазначаючи, що єдина наукова картина світу складається в результаті синтезу спеціальних картин світу, що передбачає не просту суму цих картин, а й активну їх взаємодію. Єдина наукова картина світу містить не тільки уяву про структурні характеристики природи, а й уявлення про суспільство і людину, її місце в світі, особливості пізнавальної діяльності. Такі уявлення формуються в контексті існуючої культури й обумовлені характером соціальних відношень та діяльності людей відповідної епохи. Разом із тим учені підкреслюють, що будь-яка картина світу у своїй основі є спрощеним і схематизованим уявленням про природу. Природа безмежно ґрунтовніша порівняно зі схемою, пропонованою картиною світу. Будь-яка наука ніколи не зможе зупинитися у своєму розвитку, а результати якого завжди будуть змінювати наявну наукову картину світу на іншу [14; 15]. Звідси визнання того, що картина світу в процесі розвитку людства буде змінюватись і ставати все більш науковою. Наукова картина світу стане цілісною за включення проблеми природи і людини та забезпечить взаємозв'язки між науками про людину і науками про природу.

У цьому ж напрямі провів дослідження А. Карпов, доводячи, що формування з часом все більш наукової картини світу створює можливості для становлення більш змістовного образу реального світовідчуття та об'єктивного світосприйняття [6]. Тобто вдосконалення наявної наукової картини світу на основі сучасних знань створюють можливості реального сприйняття дійсності.

Єдність знань і поведінки людей підкріплюються уніфікацією суспільством образу реальної дійсності на основі узагальненої картини світу. Разом із тим у якості суспільного світогляду загальна картина світу існує переважно у вигляді живого образу і не матеріалізується в культурі, спеціальних і наукових текстах тощо. Картина світу завжди опредмечується тільки частково, ескізно в художніх творах, філософських трактатах, доповідях на конференціях, у роботах науковців тощо. Ураховуючи, що картину світу не можливо знайти у будь-яких джерелах у готовому вигляді і представити її як продукт безпосереднього аналізу, то для її формування необхідно акцентувати увагу не на готових картині і схематиці світу, а на процесах їх створення [4].

Конкретним і доступним “розглядом” світ стає на рівні світосприйняття за допомогою наявних знань та уявлень про нього, котрі сполучаються і створюють цілісний образ світу. На більш високому рівні (рівні світорозуміння) образ світу перетворюється в картину світу. Тому, як зазначає В. Нестеренко, картина світу залежно від рівня світорозуміння “може бути міфологічною або релігійною, побутовою або філософською, художньою або науковою. Але в усіх випадках вона відрізняється від образу світу тим, що містить пояснення, що стосується насамперед самого світу: його походження, способу існування, майбутньої долі (вічний він

чи піде в небуття, відродиться знову чи зникне назавжди тощо). Поясненню підлягає й побудова світу, і характер взаємозв'язку його складових, і сенс подій, що в ньому відбуваються. В цьому знаходить людина підґрунтя для мотивів своїх вчинків, розбудови своєї життєвої стратегії” [12: 83-84]. Отже, багато в житті людини залежить від того, яка картина світу є для неї більш близькою, який її обсяг і зміст.

Вважаємо за необхідне зазначити, що багато науковців (А. Астаф'єв, М. Мостепаненко, В. Стьопин, М. Шубас та ін.) підкреслювали, що поняття “наукова картина світу” відображає й інтеграційні процеси, котрі відбуваються в науці та суспільстві даної епохи. Наукова картина світу поряд з абстракціями, поняттями, законами виступає як засіб відображення світу в процесі людського пізнання і є результатом культурного розвитку суспільства, а тому в картину світу необхідно включати і сферу культури [1; 11; 15].

Кожна людина по-своєму сприймає навколишню дійсність і формує свою власну картину світу, але вона одночасно є носієм суспільної картини світу, що виходить за межі безпосереднього сприйняття окремої особистості. Тому картина світу індивідуума відображає об'єктивні взаємозв'язки дійсності, накопичені людством у ході історичного розвитку, і характеризується усвідомленістю на основі світобачень, усталених у даній культурі. Отже, суспільна картина світу для кожної особистості є універсальним засобом орієнтації в людському суспільстві [4].

Ознайомлення зі світом відбувається також у процесі різних стосунків між людьми та під час спілкування. Особливо ефективною для формування картини світу є обопільна відкритість особистостей на основі взаємної довіри, готовності запитувати та відповідати, ураховувати отриману інформацію у своїй подальшій діяльності [12]. Особливо це стосується довіри учня до вчителя, до наданої ним інформації та можливостей її використання. Тому, розглядаючи питання формування в школярів наукової картини світу, слід звертати увагу на ідеологію країни, її керівного складу, національні особливості, суспільну свідомість тощо.

Аналіз різноманітних варіантів визначень поняття “картина світу”, сформульованих науковцями, дозволяє зробити висновок, що вчені мають різні погляди на зміст, статус і значення як цього поняття, так і похідних від нього, на їх співвідношення. Дослідники пояснюють це тим, що реалізація принципу відображення здійснюється, по-перше, не завжди послідовно, а, по-друге, дуже часто ігнорується принцип системності. Вони звертають увагу на те, що часто різні картини світу аналізуються самі по собі без співвіднесення з предметом відображення. На їхню думку, поняття “картина світу” має виступати синтезатором не тільки наукових знань, але й художніх уявлень про світ. Разом із тим необхідно відрізнити наукові (категоріальні) картини світу від ненаукових (наприклад, художніх чи взагалі антинаукових) і більш обґрунтовано визначити статус тієї чи іншої картини світу, а особливо єдиної наукової картини світу. Тому в процесі формування в школярів наукової картини світу важливе унаочнення отриманої наукової інформації шляхом застосування наочності, лабораторних, практичних робіт, трудового та виробничого навчання тощо.

У пізнавальній діяльності особистості наукова картина світу має самостійне значення і стає засобом дії на суб'єкта пізнання у процесі формування його картини світу, адже знання, відображені в картині світу особистості є результатом її попереднього досвіду. Тому усвідомлене оволодіння знаннями може відбуватися тільки на основі послідовності та наступності подачі наукових знань з їх послідовним ускладненням.

Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що картина світу, в першу чергу, формується в особистості на основі отриманих нею знань, які умовно розподіляються на наукові, релігійні та побутові. Окрім них можна виділити міфологічні, ненаукові, марновірства, фантазії, забобони, казкові, фольклорні, естетичні та інші знання. На підґрунті цих знань формуються в особистості відповідні складові картини світу, які й складатимуть картину світу людини. Схематичне зображення цього показано на рис. 1.

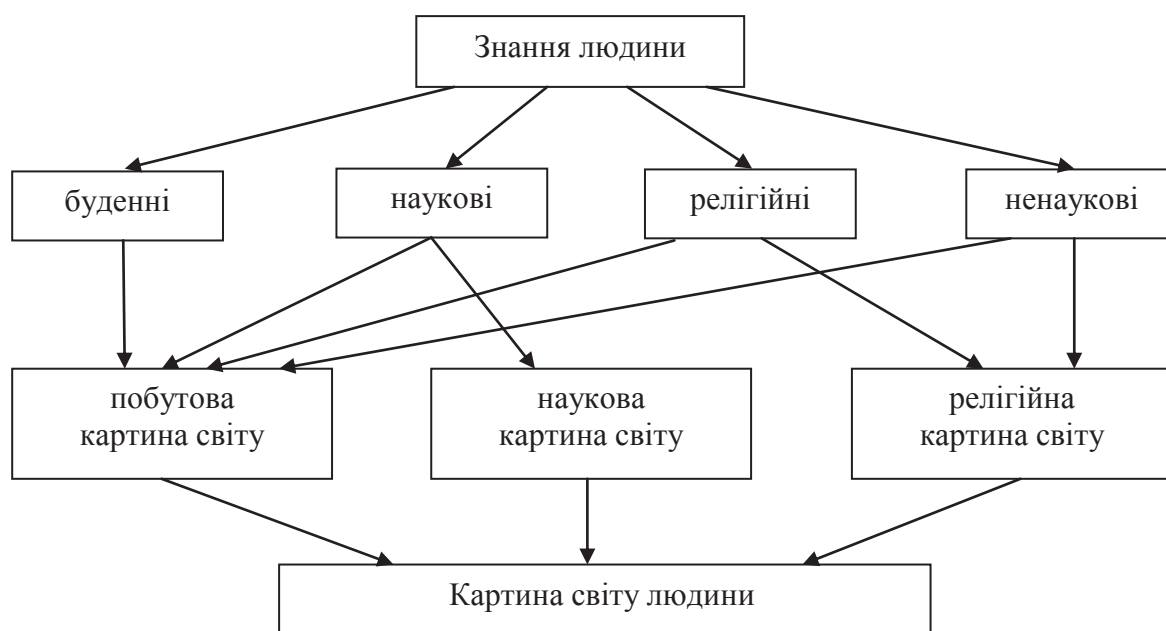


Рис. 1. Знання, на яких базується картина світу людини.

У науковій картині світу школяра синтезуються отримувані знання про універсум із тими світоглядними уявленнями, які на даний час є в дитини і приймають активну участь в інтерпретації отримуваної наукової інформації. Відтак наукова картина світу існує в двох напрямках. У першому – отримувані учнями знання на уроках дозволяють змінювати існуючу в свідомості школяра наукову картину світу. У другому – наявна на даний момент у школяра наукова картина світу систематизує і узагальнює отримувані на уроках знання та надає можливість співставляти із нею навколишній світ.

Отже, наукова картина світу виникає на основі пізнавальних інтенцій дитини з навколишньою дійсністю та в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи на підґрунті мовно-практичного засвоєння знань, умінь та навичок, визначених державними нормативно-правовими документами. Разом із цим учень під час навчання сприймає тільки ті факти та явища, які є для нього зрозумілими, вписуються в його пізнавальну установку та виправдовують очікування. Тому важливим для шкільного навчального процесу є те, щоб отримувані учнями знання про явища і процеси дійсності для успішного їх сприйняття зробити спрощеними для пізнання завдяки науково-технічним досягненням та за необхідності повторити безліч раз. Важливо також у подальшому дослідити взаємовплив наукової, побутової та релігійної картин світу у процесі навчальної діяльності школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Астафьев А. К. Понятие картины мира и изменение эволюционных концепций в биологии / А. К. Астафьев // *Философия и развитие естественнонаучной картины мира: межвуз. сб.* / Отв. ред. А. М. Мостепаненко. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. – С. 161–177.
2. Бляхер Е. Д. “Картина мира” и механизмы познания / Е. Д. Бляхер, Л. М. Волынская. – Душанбе: [б. и.], 1976. – 152 с.
3. Дышлевой П. С. Естественнонаучная картина мира как форма синтеза знаний / П. С. Дышлевой // *Синтез современного научного знания.* – М., 1973. – С. 115–116.
4. Дышлевый П. С. Что такое общая картина мира / Дышлевый Петр Сидорович, Яценко Людмила Владимировна. – М.: Знание, 1984. – 64 с.
5. Зобов Р. А. Структурный подход и его роль в построении картины мира / Р. А. Зобов // *Философия и развитие естественнонаучной картины мира: межвуз. сб.* / Отв. ред. А. М. Мостепаненко – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1981. – С. 198–212.
6. Карпов А. М. Фактор неопределенности в научной картине мира / А. М. Карпов // *Научная картина мира: основание, формирование, развитие: межвуз. науч. сб.* / Башкир. гос. ун-т им. 40-летия Октября; [редкол.: Б. С. Галимов (отв. ред.) и др.]. – Уфа, 1987. – С. 73–83.

7. Крымский С. Б. Научное знание и принципы его трансформации / Крымский Сергей Борисович; АН УРСР, Ин-т философии. – К.: Наук. думка, 1974. – 207 с.
8. Марков М. А. О единстве и многообразии форм материи в физической картине мира / М. А. Марков // Диалектика в науках о природе и человеке: тр. III Всесоюз. совещ. по филос. вопр. соврем. естествознания [22–24 апр. 1981 г.: в 4 кн.] / АН СССР, Ин-т философии; [редкол.: И. Т. Фролов (отв. ред.) и др.]. – М.: Наука, 1983. – [Кн. 2: Эволюция материи и ее структурные уровни / редкол.: Л. Б. Баженов, Р. С. Карпинская (отв. ред.) и др.]. – С. 219–242.
9. Мелюхин С. Т. Марксизм-ленинизм и современная естественнонаучная картина мира / С. Т. Мелюхин. – М.: Знание, 1968. – 47 с. – (Философия).
10. Микешина Л. А. Детерминация естественнонаучного познания / Л. А. Микешина; МВССО РСФСР. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1977. – С. 71–104.
11. Мостепаненко М. В. Научная картина мира и мировоззрение / М. В. Мостепаненко // Философия и развитие естественнонаучной картины мира: межвуз. сб. / Отв. ред. А. М. Мостепаненко. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1981. – С. 31–43.
12. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини: навч. посіб. для студ. вищих учб. закладів / В. Г. Нестеренко; Міжнар. фонд “Відродження”. – К.: Абрис, 1995. – 336 с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).
13. Платонов Г. В. Картина мира, мировоззрение и идеология / Г. В. Платонов. – М.: Знание, 1972. – 47 с. – (Философия).
14. Сафронов И. А. Естественнонаучная картина мира и проблема человека / И. А. Сафронов // Философия и развитие естественнонаучной картины мира: межвуз. сб. / Отв. ред. А. М. Мостепаненко. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1981. – С. 212–220.
15. Степин В. С. Структура и эволюция теоретических знаний / В. С. Степин // Природа научного познания: логико-методологический аспект. – Минск: Изд-во БГУ, 1979. – С. 179–259.

Кузьменко В.В.

**ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ У ЛИЧНОСТИ
НАУЧНОЙ КАРТИНЫ МИРА**

В статье представлено философско-педагогическое обоснование формирования у личности научной картины мира и рассмотрены различные подходы к данному процессу.

Ключевые слова: личность, формирование, картина мира, научная картина мира.

Kuzmenko V.V.

**PHILOSOPHIC AND PEDAGOGICAL JUSTIFICATION OF FORMING PERSONALITY'S
SCIENCE-BASED WORLD PICTURE**

The article presents philosophic and pedagogical justification of forming personality's science-based world picture. Different approaches to this process are analyzed as well.

Key words: personality, formation, world picture, science-based world picture.

УДК 37.091

Банкул Л.Д.

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ
В УМОВАХ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

У статті розглядаються теоретичні аспекти використання музичної терапії в умовах початкової школи; представлені методи, що можуть бути використані при роботі з дітьми в початковій школі.

Ключові слова: музична терапія, початкова школа, музика.

Постановка проблеми. Вирішення завдання щодо формування гармонійної, цілісної, всебічно розвиненої особистості значною мірою залежить від формування та реалізації нових педагогічних технологій. Прогресивні парадигми реформування системи вітчизняної освіти є підґрунтям ефективного розвитку кожної окремої особистості.